

İSTANBUL DARÜLFÜNUNU FEN FAKÜLTESİ KİMYA ZÜMRESİ MÜDERRİS MUAVİNİ MEHMET ALİ KAĞITÇI

*Şeref Etker**

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin tarihçesinde yer alması gereken isimlerden biri Kimyager ve Kağıt Mühendisi Mehmet Ali Kağıtçı'dır.¹ Türkiye'de kağıt üretimi sanayisinin kuruluşuna öncülük eden Mehmet Ali Kağıtçı (1899-1982), Darülfünun Fen Fakültesi'nin Kimya İhtisas Zümresi'nden Ekim 1922'de diplomasını aldıktan hemen sonra, Kimya-i Hayati ve Kimya-i Sınai Müderrisi Dr. Cevat Mazhar Bey'e Muavin olmuştur.²

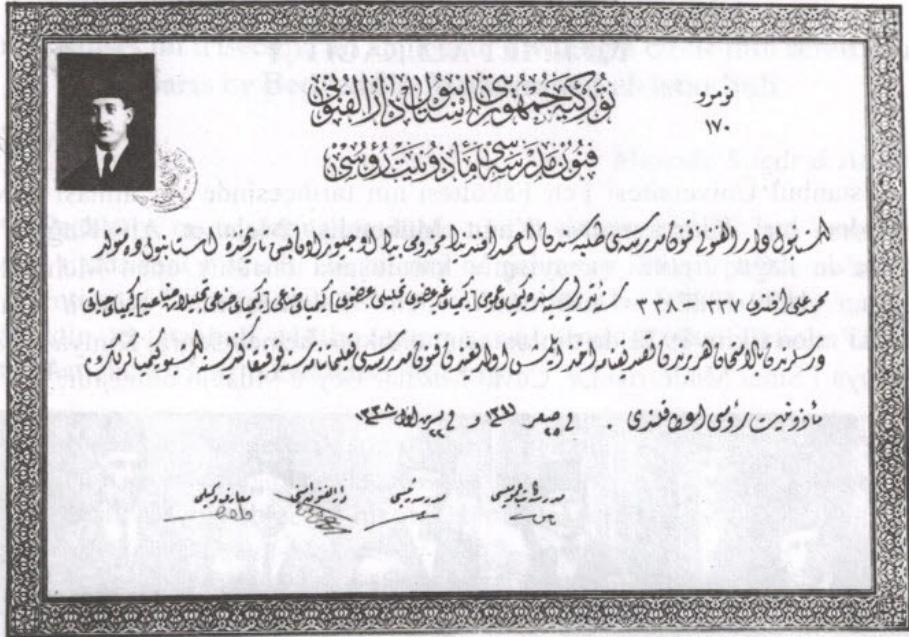
Resim 1. Darülfünun-i Osmani Fünun Medresesi Kimya Zümresi'nin
1923 yılı mezunları öğretmenleriyle birlikte.

Ön sırada (soldan sağa): Müderris Muavini Mehmed Ali [Kağıtçı], Müderris Dr. Cevat Mazhar, Müderris Ligor [Taranakidis / Kimyacı], Kimyager Nuri Refet [Korur]. Kız öğrencilerin arasında sol baştaki: Hatice Hasan (Prof.Dr. Hatice Bodur).

* Dr., Zeynep Kamil Hastanesi, Üsküdar 34668, İstanbul

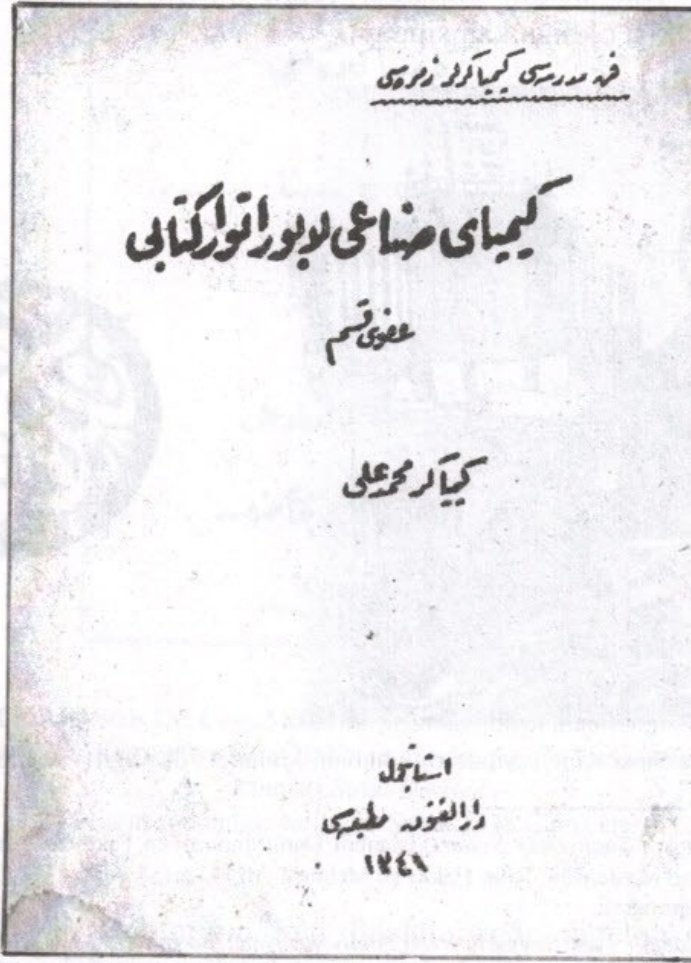
¹ İshakoğlu-Kadioğlu, S., *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*, İÜ Yayın No. 4106, İÜ Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi Yay. No.1, İstanbul 1998.

² Kağıtçı, M.A., "Türkiye'de Kimyagerlik", *Tarih Konuşuyor* (I), c.8 (57), Ekim 1968, s.3909-13; (II), c. 8 (58), Kasım 1968, s.3974-78; (III), c. 8 (59), Aralık 1968, s.4015-18; (IV), c.8 (60), Ocak 1968, s.4041-44.

Resim 2.
Mehmet Ali
Kağıtçı'nın
Darülfünun
Fen
Fakültesi'nde
n aldığı 170
Numaralı
diploması
(tarihi: 22
Teşrinevvel
1338/25 Safer
1341) ve
Fransızca'ya
çevrilmiş,
noter tasdikli
sureti (tarihi:
22 Octobre
1338/1922)

Mehmet Ali Kağıtçı, müderris muavinliği görevini, resmen 1927 yılının Mart ayına kadar dört yıldan fazla sürdürmüş ve bölümü adına *Kimya-i Sınai Laboratuar Kitabı. Uzvi Kısım* (1925) başlıklı bir rehber yayımlamıştır.³ Kimyager Mehmet Ali Bey, bu küçük elkitabını dersin öğretmeni “Müderris Doktor ve Kimyager Cevad Mazhar Bey’e ithaf” (s.2) etmiştir. İstanbul’da Heybeliada’da doğan ve yaşamı boyunca adadan ayrılmayan Mehmet Ali Kağıtçı, Darülfünun Fen Fakültesi’ndeki öğretim görevi sırasında Heybeliada Bahriye Mektebi’nde kimya öğretmenliği de yapmıştır.

Resim 3. “Fen Medresesi Kimyagerler Zümresi” *Kimya-i Sınai Laboratuar Kitabı. Uzvi Kısım*, Kimyager Mehmed Ali [Kağıtçı], İstanbul, Darülfünun Matbaası, 1341.

³ Mehmed Ali [Kağıtçı], *Kimya-i Sınai Laboratuar Kitabı. Uzvi Kısım*, İstanbul, Darülfünun Matbaası, 1341, 14.5x21 cm, 76 s. “Fen Medresesi Kimyagerler Zümresi”, Taşbaskı.

Mehmet Ali Bey, henüz öğrenci iken Dr. Cevat Mazhar Bey'e asistanlık yapmaya başlamış ve (arkadaşı Rifat Hakkı ile birlikte) sınıai kimya dersinin notlarını yayımlamıştır.⁴ Cevat Mazhar'ın *Kimya-i Sınai Ders Notları* başlıklı bu kitabı kimya bibliyografyalarında yer almamaktadır.^{5,6} Ders notlarının bir bölümü "Selüloz" üretimine ayrılmıştır (s.347-358). Dr. Cevat Mazhar'ın *Kimyayı Sınai Uzvi Dersleri* (1928) adlı eseri, adı geçen notların ikinci basımı sayılabilir.⁷ Mehmed Ali Kağıtçı ile ilgili, sağlığında yayımlanmış biyografilerinde sözü edilmeyen bir diğer konu: onun, 1919'da dördüncü sınıf öğrencisi iken Tıbbiye'den Fen Fakültesi'ne geçmesidir. Kağıtçı'nın ilgi alanını değiştirmesinde, yine hekim olduktan sonra kimya eğitimi alan Dr. Cevat Mazhar Bey'in etkisi olduğu kanısındayız.⁸

Resim 4. Hayati ve Sınai Kimya Müderris Muavini Mehmet Ali Kağıtçı ve mührü (1340/1924)

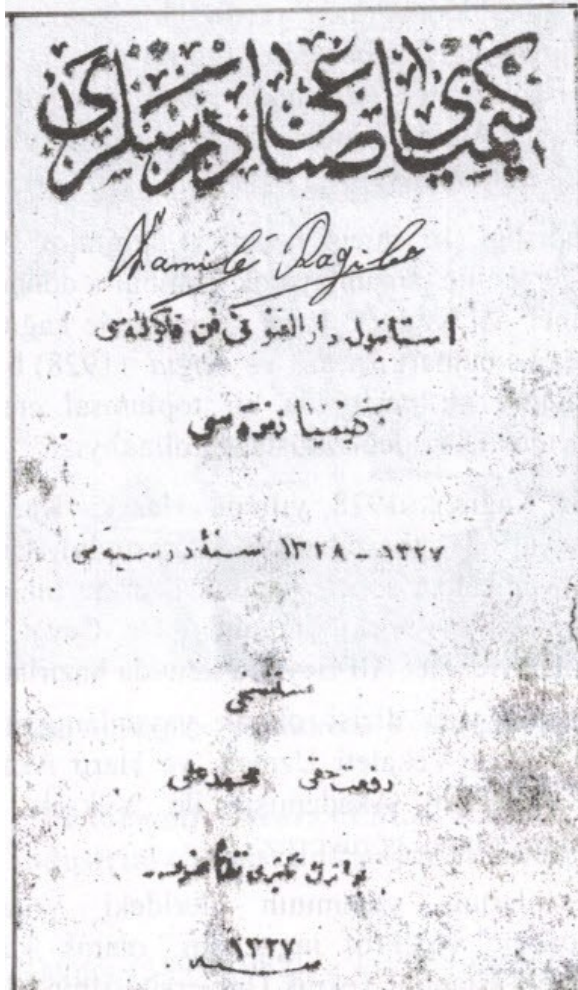
⁴ Cevat Mazhar, *Kimya-i Sınai Ders Notları*, İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Kimya Zümresi, 1337-1338 sene-i dersiyisi. Müstensihî: Rifat Hakkı ve Mehmed Ali [Kağıtçı], sene 1337, [İstanbul] 19x24 cm, 544+2 s., 2 şekil, Şapırografi.

⁵ İhsanoğlu, E., *Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası: Basmalar, 1830-1923 ve Modern Kimya Biliminin Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Olan Durumu ve Gelişmesi*, IRCICA yay., İstanbul 1985.

⁶ Dölen, E., "Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası'na ekler ve bir düzeltme", *Müteferrika* (İstanbul), 13: 225-232, 1998.

⁷ Cevat Mazhar, *Kimyayı Sınai Uzvi Dersleri. Birinci Kitap* (iç kapak: *Kimya-i Sınai Dersleri*). "Fen Fakültesi Neşriyatından", İstanbul, Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1928, 16x23 cm, 522 s., 169 şekil, 4 levha (Metin ve iç kapak arap, kapak latin harfleri ile basılmıştır).

⁸ Etker, Ş., "Dr. Cevat Mazhar Bey Nasıl İntihar Etti?", *Cumhuriyet Bilim -Teknik*, Sayı 730, 17 Mart 2001, s.18.

RESİM 5. Müderris Dr. Cevad Mazhar'ın, öğrencileri Mehmet Ali [Kağıtçı] ve Rifat Hakkı tarafından yayına hazırlanan *Kimya-i Sınai Ders Notları*.
(Notların sonundaki tarih: 20 Şubat 1338 Cuma ertesi.)

Mehmet Ali Kağıtçı'nın Fen Fakülte'sinde öğretim görevlisi olarak bulunduğu yıllar, değişim yıllarıdır. Fen Fakültesi'nin adı, Türkiye'nin siyasal dönüşümünü yansıtırcaasına, 1921-22 ders yılında "Darülfünun-i Osmani Fünun Medresesi" iken 1922-23'te "Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti İstanbul Darülfünunu Fünun Medresesi", 1924-25'te "Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Fünun Fakültesi" ve 1925-26'dan sonra "Türkiye Cumhuriyeti İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi" olmuştur. Mehmet Ali Kağıtçı, 1924 yılında, dayısı Mekteb-i Bahriye Ders Nazırı Sami Bey'in desteğiyle Almanya'ya (Hanover ve Mannheim) giderek bir yıl kağıtçılık eğitimi

gördükten sonra Fen Fakültesi'ndeki müderris muavinliği görevine dönmüş; aynı yıl Zeynep Hanım Konağı'nda verdiği bir konferansta kağıt yapımını göstererek kamuoyunun ilgisini bu temel üretim alanına çekmeğe çalışmıştır. Kağıtçılık eğitimini sürdürmek için, tekrar 1926 yılı Şubat ayında Fransa'ya (Lancey-Isère ve Paviot-Voiron) giden Mehmet Ali Bey'in bir yıl sonra Fen Fakültesi ile ilişkisi kesilmiştir.⁹

Kâğıt mühendisliği (Ingénieur papetier) eğitimini 1927 yılının Ağustos ayı sonunda üstün derece ile tamamlayarak İstanbul'a dönen "Kağıd Mühendisi – Kimyager" Mehmet Ali Kağıtçı, *Vakit* gazetesinde kağıtçılık konusunda bir dizi yazı yayımlamış ve bunları *Selüloz ve Kağıd* (1928) başlıklı bir kitapçıkta toplamıştır. Bu yayının alt başlığıyla bir toplumsal erek gösterilmektedir: "Selüloz sanayiinde müstehlik değil müstahsil olmalıyız!"¹⁰

Mehmed Ali Kağıtçı, 1928 yılında Haseki Kadınlar Hastanesi'nin biyokimya laboratuvarında (hastabakıcı kadrosuyla) çalışmış; burada da üretkenliğini kanıtlayarak kan şekeri ölçümü üzerine bir çalışma yapmıştır.¹¹ Aynı yıllarda, Fen Fakültesi'ndeki öğretmeni Dr. Cevat Mazhar Bey'in pH araştırmalarına katılan Mehmet Ali Bey, bu konuda hazırladığı bir monografiyi *Farmakoloğ* dergisinde yazı dizisi olarak yayımlamıştır.^{12,13} Mehmed Ali Kağıtçı'yı 1929'da İktisat Vekaleti Uzmanı ve Harp Akademisi'nin Yüksek Levazım Bölümü (Levazım Akademisi) ile Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nde "Muallim" olarak görüyoruz.

Akademik sanlarını, yaşamının ilerideki yıllarında bazı özel yazışmalarında "Profesör" ve "Prof. ing.-chem." olarak kullanan Mehmet Ali Kağıtçı, 1945'den sonra İstanbul Teknik Üniversitesi'nin Makine Fakültesi'nde "Kağıtçılık Endüstrisi" dersleri vermiştir.^{14,15}

⁹ Alaçam, S., *İnkılap Türkiye'sinde Kağıtçılık*, İstanbul, Ülkü Kitabevi, 1940, s.26-31.

¹⁰ Mehmed Ali [Kağıtçı], *Selüloz ve Kağıd*. *Selüloz sanayiinde müstehlik değil müstahsil olmalıyız*. İstanbul, Hamit Naci Matbaası, 1928, 13x19 cm, 42 s. "*Vakit* gazetesinde müselsel makaleler halinde intişar ettikten sonra tab olunmuştur (1 Şubat 1928)."

¹¹ Mehmed Ali [Kağıtçı], Hüseyin İbrahim [Osman Usman], *Kanda Glikoz*, İstanbul, Kader Matbaası, 1930, 15,5x23 cm., 38+1 s., "Haseki Kadınlar Hastanesi Laboratuvarı Mesaisinden. Şef: Esat Nurettin [Durusoy]"

¹² Cevat Mazhar, *Mukayese "Tampon" Mahlulleri Vasıtasıyla Müvellidülma İyonu Kesafetinin Tayini*, İstanbul, Kader Matbaası, 1938, 15,5x23 cm, 15 s.

¹³ Mehmet Ali [Kağıtçı], "pH hamızlık ve kalevilik kuvveti", *Farmakoloğ* (İstanbul), c.1, No.1, İkinci kanun 1931 ile c.3, No.5-6, Mayıs-Haziran 1933 arasındaki sayılar.

¹⁴ Öce, U., *Mehmet Ali Kağıtçı*, İstanbul 1950, 30+2 s.

¹⁵ H[Haemmerle], A., "Mehmed Ali Kagitci", *Papier Geschichte* (Mainz), Jhrg.14 (Heft 3/4), Juli 1964, s.30-31.

RESİM 6. Mehmet Ali Kağıtçı Fen Medresesi Kimya Laboratuvarında, 1923.

**The formative years of M.A. Kağıtçı,
industrial chemist and paper engineer**

Şeref Etker

Mehmet Ali Kağıtçı (1899-1982), a leading figure in the emergence of modern paper industry in Turkey, began his studies in 1919 at the Faculty of Sciences of the Darülfünun, the institution of higher education, which was later transformed to the Istanbul University.

As the German academic staff at the Faculty of Science left Istanbul following the armistice ending World War I, the task of teaching industrial and biochemistry -- subjects of primary interest for Kağıtçı – fell on professor Dr. Cevad Mazhar who was to become his mentor. Kağıtçı completed his chemistry training in 1922 and soon after he was nominated assistant to Cevad Mazhar. In postgraduate work, Mehmet Ali Kağıtçı focused exclusively on paper manufacturing and went to Germany in 1925 and France in 1926 to study the processing techniques of cellulose. He left his academic post in early 1927 to complete his degree of “Ingénieur papetier” in Grenoble. Kağıtçı devoted his career to paper production in Turkey, and expressed his dedication to his profession by choosing Kağıtçı (papermaker) as his family name.

KAYNAKLAR

- Alaçam, S., *İnkılap Türkiyesi'nde Kağıtçılık*, İstanbul, Ülkü Kitabevi, 1940, s.26-31.
- Cevad Mazhar, *Kimya-i Sınai Ders Notları*, İstanbul Darülfünunu Fen Fakültesi Kimya Zümresi, 1337-1338 sene-i dersiyesi. Müstensihi: Rifat Hakkı ve Mehmed Ali [Kağıtçı], sene 1337, [İstanbul] 19x24 cm, 544+2 s., 2 şekil, Şapirografi.
- Cevat Mazhar, *Kimyayı Sınai Uzvi Dersleri. Birinci Kitap* (iç kapak: *Kimya-i Sınai Dersleri*). “Fen Fakültesi Neşriyatından”, İstanbul, Kağıtçılık ve Matbaacılık Anonim Şirketi, 1928, 16x23 cm, 522 s., 169 şekil, 4 levha (Metin ve iç kapak arap, kapak latin harfleri ile basılmıştır).
- Cevat Mazhar, *Mukayese “Tampon” Mahlülleri Vasıtasıyla Müvellidülma İyonu Kesafetinin Tayini*, İstanbul, Kader Matbaası, 1938, 15,5x23 cm, 15 s.
- Dölen, E., “Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası’na ekler ve bir düzeltme”, *Müteferrika* (İstanbul), 13: 225-232, 1998.
- Etker, Ş., “Dr. Cevat Mazhar Bey Nasıl İntihar Etti?”, *Cumhuriyet Bilim -Teknik*, Sayı 730, 17 Mart 2001, s.18.
- H[Haemmerle], A., “Mehmed Ali Kağıtçı”, *Papier Geschichte* (Mainz), Jhrg.14 (Heft 3/4), Juli 1964, s.30-31.
- İhsanoğlu, E., *Açıklamalı Türk Kimya Eserleri Bibliyografyası: Basmalar, 1830-1923 ve Modern Kimya Biliminin Türkiye Cumhuriyeti'nin Kuruluşuna Kadar Olan Durumu ve Gelişmesi*, IRCICA yay., İstanbul 1985.
- İshakoğlu-Kadioğlu, S., *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Tarihçesi (1900-1946)*, İÜ Yayın No.4106, İÜ Bilim Tarihi Müzesi ve Dokümantasyon Merkezi Yay. No.1, İstanbul 1998.
- Kağıtçı, M.A., “Türkiye’de Kimyagerlik”, *Tarih Konuşuyor* (I), c.8 (57), Ekim 1968, s.3909-13; (II), c. 8 (58), Kasım 1968, s.3974-78; (III), c. 8 (59), Aralık 1968, s.4015-18; (IV), c.8 (60), Ocak 1968, s.4041-44.
- Mehmed Ali [Kağıtçı], *Kimya-i Sınai Laboratuvar Kitabı. Uzvi Kısım*, İstanbul, Darülfünun Matbaası, 1341, 14.5x21cm, 76s. “Fen Medresesi Kimyagerler Zümresi”, Taşbaskı.
- Mehmed Ali [Kağıtçı], *Selüloz ve Kağıd. Selüloz sanayiinde müstehlik değil müstahsil olmalıyız*. İstanbul, Hamit Naci Matbaası, 1928, 13x19 cm, 42 s. “*Vakit* gazetesinde mûselsel makaleler halinde intişar ettikten sonra tab olunmuşdur (1 Şubat 1928).”
- Mehmed Ali [Kağıtçı], Hüseyin İbrahim [Osman Usman], *Kanda Glikoz*, İstanbul, Kader Matbaası, 1930, 15,5x23 cm., 38+1 s., “Haseki Kadınlar Hastanesi Laboratuvarı Mesaisinden. Şef: Esat Nurettin [Durusoy]”
- Mehmet Ali [Kağıtçı], “pH hamızlık ve kalevilik kuvveti”, *Farmakoloğ* (İstanbul), c.1, No.1, İkinci kanun 1931 ile c.3, No.5-6, Mayıs-Haziran 1933 arasındaki sayılar
- Öce, U., *Mehmet Ali Kağıtçı*, İstanbul 1950, 30+2 s.